

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО І КОНТРАСТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.111'255.4'373.4 DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fpl.2023.136.4202>

ВІДПОВІДЬ НА ЗАГАДКУ СФІНКСА: МІРКУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЧА ЩОДО ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ КАТЕГОРІЙ ЧАРЛЬЗА ПІРСА У ЙОГО “СПРОБІ РОЗГАДАТИ ЗАГАДКУ” ТА ПИТОМОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СЕМІОТИКИ

Надія Андрейчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000
nadiya.andreychuk@lnu.edu.ua*

У статті розглянуто тлумачення фундаментальних категорій Першости, Другости та Третьости у незакінченій праці американського філософа, логіка та семіотика Чарльза Сандерса Пірса “Спроба розгадати загадку” з погляду впровадженої ним метамови. Зосереджено увагу на труднощах її відтворення українською мовою. Зроблено огляд української пірсіани та виявлено розбіжності в застосуванні україномовних термінів семіотики. Постульовано необхідність уніфікації цих термінів та використання для їхнього творення питомих українських морфем замість транслітерації форм, що їх терміни мають у мові-джерелі. Запропоновано варіанти перекладу низки термінів, як-от, *Firstness, Secondness, Thirdness, representation, determination, representamen, interpretant* та ін.

Ключові слова: Чарльз Пірс, метамова семіотики, термінологічний неологізм, переклад, питома українська термінологія.

*Попри значну кількість досліджень, що присвячені семіотиці Пірса,
наше розуміння його праць ще дуже неповне й уможлядне*

(Альберт Агкін)

Вступ. Метамова американського філософа Чарльза Сандерса Пірса (1839–1914) – складна система термінів та термінологічних неологізмів, розуміння яких забезпечує осягнення його логіко-філософських міркувань загалом та доктрини знаків зокрема. У вузькому сенсі метамова не є мовою, тобто не слугує засобом порозуміння між членами наукової спільноти, а є засобом опису або відтворення будови й функціонування наукових об’єктів. З цього опису виводяться певні правила, які дають можливість створити теорію. Відомий американський семіотик Джон Ділі використовує образ кокона, щоб привернути увагу до того факту, що мова “загортає довільний елемент у кокон розуміння, обтяжений (*freighted*) історією. У такий спосіб

живий термін стає успішним не через те, що його вибрали, а через те, що він долучає й передає перспективу та історію, а *seinsgeschichtliches Wesen*, за образним описом Гайдеггера, – це сутність, обтяжена буттям, – не буттям фізичного існування, а буттям людського досвіду й розуміння, які з нього випливають” [22, с. 4]. Отож кожен термін має “філософську граматику”, тобто інтерпретативну перспективу, яка відображає історію того, що термін означає. При перекладі термінів цю перспективу слід брати до уваги і якомога чіткіше відтворювати засобами цільової мови.

Мета цієї статті – обґрунтувати способи відтворення низки термінологічних неологізмів Чарльза Пірса в українському перекладі “Спроби розгадати загадку”, який нещодавно зробила авторка статті (опубліковано у книзі “Виміри семіозису” [1, с. 280–292]). “Спроба розгадати загадку” – це низка нотаток Пірса, зроблених при підготовці книги, яка так і не була завершена. Якби вона була написана, то ймовірно стала б найбільшим досягненням американської філософії кінця XIX – початку XX століть. Однак, ще за життя Пірс опублікував шereg положень цієї книги в різних статтях, жодна з яких до останнього часу не була перекладена українською мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом доля філософської спадщини Пірса в Україні доволі сумна. Попри те, що його філософія, яка відома головню завдяки трансдисциплінарній семіотичній основі й спробам подолати западину між природничими й гуманітарними науками і створити трансдисциплінарну теорію значення, україномовної пірсіани не існує, хоча безперечно українські філософи, логіки та семіотики не оминають увагою його здобутків. Не опубліковано жодного видання його перекладів, лише переклади окремих статей включено у книгу “Виміри семіозису” [1]. Дещо краща доля польської пірсіани. Вперше переклади декількох статей Пірса польською мовою авторства Збігнева Дияса з’явилися в книзі Ганни Бучинської “Пірс” [29], а у 1997 році опублікували окреме видання перекладів “Вибрані семіотичні праці” [25]. У 2005 році вийшла ще одна добірка “Занедбаний аргумент та інші праці з 1907–1913 років” з перекладами й передмовою Станіслава Вшолки [28]. У 2009 році польська дослідниця спадщини Пірса Агнешка Генсольт оприлюднила книгу “Чарльз Сандерс Пірс про безперестанну спільноту дослідників”, куди увійшла також низка її перекладів [27]. У передмові до антології польської семіотики культури другої половини XX – початку XXI століть “Знак. Текст. Семіоза”¹, упорядкованій

¹ Абсолютна більшість українських дослідників у царині семіотики послуговуються терміном ‘семіозис’ (ім. чол. роду), хоча зустрічаємо й форму ‘семіоз’, наприклад, у перекладі Анатолія Карася праці Джона Ділі “Основи семіотики” [5] чи у працях Ольги Балинської у царині філософії права [2]. У Європейському словнику філософій, котрий сьогодні є чи не найавторитетнішим джерелом відтворення чужомовної філософської лексики українською мовою [7], українські автори словникових статей дотичних до семіотики, серед яких професори Олег Хома, Олексій Панич та Зоя Борисюк, використовують термін ‘семіозис’. Розгляд формування морфемної структури слова в старогрецькій мові засвідчує, що грецьке *σημείωσις*, *sēmeiōsis* – дериват дієслова *σημαίνω*, *sēmeiō*, “означувати” та суфікса *-σις*. У п’ятому та четвертому століттях до Хр. у старогрецькій мові від дієслів утворилося чимало іменників на *-σις*, які називали дію чи результат дії й отримали назву *nomina actionis*. Ці нові слова зазвичай (хоча

та перекладеній українською мовою Вікторією Дуркалевич [8], вона наголошує, що ідеї Пірса¹ в Польщі знайшли оригінальну інтерпретацію в дискурсивному просторі літературознавства й культурології у 80-х роках ХХ століття, коли його семіотична концепція транспонувалася у сферу дослідження текстів культури, що відбувалося головню завдяки науковцям, пов'язаним з Інститутом британської та американської культури й літератури Сілезького університету [8, с. 67].

В україномовному філософському дискурсі спадщина Пірса вивчається головню в аспекті його ідей у царині прагматизму, наприклад [14] та семіотичної доктрини, наприклад [17; 10]. Варто також згадати праці у царині філософії права [2] та філософсько-методологічних аспектів комунікації [11]. Знаменно, що у ХХІ столітті спостерігаємо посилений інтерес мовознавців до знакової теорії мови в контексті розвитку теорії іконічності [12] та мультимодальності [4; 13]. Низка праць, дотичних до семіотики, на жаль, написані російською мовою, отож автори не докладаються до вирішення питання створення питомої української семіотичної термінології. Однак вагомими для формування цієї термінології стали переклади праць семіотиків з інших мов. Зокрема, львівський філософ професор Борис Домбровський переклав з польської мови “Метафізику і семіотику” професора Яцека Юліуша Ядацького [18]² й уклав польсько-український словник термінів, який подано в кінці книги. Останній дає можливість робити зіставний аналіз процесів творення термінів семіотики в польській та українській мовах. Значний внесок у розвиток української семіотичної термінології зробили науковці Львівського національного університету імені Івана Франка завдяки опублікованим ними перекладам та оригінальним працям. Йдеться про переклад книги Джона Ділі “Основи семіотики” [5], зроблений професором Анатолієм Карасем, і його праці у царині семіотики [10], та переклад Марії Гірняк книги Умберто Еко “Роль читача” [6], які стали авторитетними джерелами в царині української семіотичної термінології, хоча низка питань залишаються дискусійними.

Результати дослідження та їхнє обґрунтування. У відтворенні Пірсового ‘термінологічного жаргону’ в україномовних працях виявляємо певні розбіжності, зокрема й при обговоренні його метафізичних категорій Першости, Другости та Третьости. Ці категорії є визначальними для багатьох Пірсових міркувань і саме про них іде мова у “Спробі розгадати загадку”. Пірс переконливо доводив, що теорії й парадигми опосередковують для нас значення життя й у цьому полягає їхня природа та значущість. Він шукає відповідь на загадку з поеми Ральфа Волдо Емерсона (1803–

й не виключно) зустрічали в текстах, пов'язаних з інтелектуальною діяльністю, зокрема філософських та медичних. Багато з них приписують Аристотелеві. На думку авторки, компонент *-σις* у жодному разі не треба опускати при перекладі, оскільки він є визначальним для досягнення еквівалентності.

- ¹ У вказаному перекладі запропоновано відтворювати ім'я *Peirce* українською мовою як *Перс*. Такий варіант вважаємо цілком прийнятним, враховуючи орфоепічні норми в американській лінгвокультурі, однак у сучасному україномовному дискурсі семіотики міцно закріпилася форма *Пірс*.
- ² До перекладу також долучився доктор Степан Іваник, який завершив роботу після смерті Бориса Домбровського.

1882)¹ “Сфінкс” стосовно місця й ролі людини в універсумі: що уможливило її знання і яка її роль в розвитку Космосу (докладніше див. [20; 23; 30]). Для Пірса ця загадка – більше ніж зв’язок уму та світу: вона також включає мету і значення людського життя. Він виокремлює в універсумі три модули буття, які називає Першістю, Другістю та Третістю, і кладе їхній зв’язок в основу загальної теорії знаків.

Для передавання цих категорій українською мовою дослідники використовують різні терміни: 1) *первинність*, *вторинність*, *третинність* [3; 9; 7, т. 3, с. 150]; 2) *одиночність*, *подвійність*, *потрійність* [14]. Оскільки у Пірса назви категорій утворені шляхом субстантивациі порядкових числівників, то доречно перекладати їх українською мовою як *першість*, *другість* та *третість*. Ці форми трапляються також у Мінакова водночас зі згаданими вище одиночністю, подвійністю та потрійністю.

Пірс тлумачить першість як щось, чие буття чи існування не залежить ні від чого іншого. Він пише:² “Поняття абсолютного Першого повинно бути повністю відокремлене від усіх концепцій іншого чи віднесення до чогось іншого; бо те що залучає друге, є вже другим стосовно цього другого. Отож Перше має бути наявним і безпосереднім, щоб не бути другим стосовно представлення”. Пірс тлумачить першість як самобутність, яка не залежить від жодного іншого, модуль буття, який може бути лише ймовірністю. Першість приписується об’єктам, тобто ми вважаємо, що вони мають у собі здатності (*capacities*), які можуть зараз бути актуалізовані, можуть ніколи не бути актуалізовані, чи можуть колись бути актуалізовані, хоча нам нічого не відомо про таку можливість, поки вона не реалізована. Пірс навіть зазначає, що для означення цього модулю буття можна було б використати слово ‘ймовірність’, але воно передбачає певне відношення до існуючого, а універсальна першість є буттям у собі, що не відноситься ні до чого іншого. У наведеному вище тлумаченні Першости вагомим є поняття представлення. Саме такий переклад пропонуємо для Пірсового *representation*, яке є стрижневим у Пірсових тлумаченнях знака в поєднанні з поняттям *determination*. Останній термін зазвичай відтворюють українською мовою як ‘детермінація’. Очевидно, що рідномовним відповідником слід обрати ‘задавання’ (віддієслівний іменник від дієслова за значенням “скеровувати у певному напрямку, указувати, визначати спосіб виконання” [15, т. 3, с. 101]). Для передавання Пірсового поняття *representation* українською мовою пропонуємо використовувати ‘представлення’, відповідно *representamen* – ‘засіб представлення’. Початково Пірс використовує саме термін ‘представлення’ для опису знака. У переліку 76-ти визначень знака, що їх уклав Роберт Марті, перше датоване 1865 роком. Саме в написаній тоді

¹ Найрадикальніший мислитель серед трансценденталістів Нової Англії (1830–1850) у США. Його есей “Природа” (1836) – це системний виклад трансцендентальної філософії, в якому він обґрунтовує безпосередній зв’язок людини з Богом і природою та наголошує, що від початку світу: від ери єгиптян і брахманів до Піфагора, Платона, Бейкона, Ляйбніца, Сведенборга питання зв’язку уму та світу намагався вирішити кожен геній (тут і далі термін *ум* використовується як еквівалент англійського терміна *mind*). Такий еквівалент запропонував професор Олег Хома [7, т. 1, с. 175–179]). Віками Сфінкс сидить при дорозі і кожен, хто його минає, хоче розгадати її загадку.

² Тут і далі стаття “Спроба розгадати загадку” цит. в перекладі Н. Андрейчук [1, с. 280–292].

праці “Телеологічна логіка” Пірс називає знак представленням: “Представлення є щось, що є чи є представлене” [19]. У 1873 році в статті “Про представлення” Пірс розвиває цю ідею, зазначаючи, що представлення є “об’єкт, який заміщає інший у такий спосіб, що досвід цього першого забезпечує нам знання про другий” [19]. При цьому представлення має відповідати трьом умовам: 1) мати властивості, які не залежать від його значення, і лише через знання цих властивостей ми отримуємо інформацію про об’єкт, який представляється; 2) мати об’єктивно наявний довільний зв’язок із об’єктом; 3) бути адресованим умові. У примітках до класичної статті “Про новий список категорій” Пірс уже говорить про представлення як властивість речі, завдяки якій для продукування певної ментальної дії вона може заміщати (*stand in place of*) іншу річ. Ту річ, яка має цю властивість, він називає засобом представлення (*representamen*), ментальну дію – засобом інтерпретації (*interpretant*), а річ, яку заміщають, – об’єктом. Отож ‘заміщення’ (*standing for, standing in place of, taking the place of the thing*) є ще одним варіантом означання, який асоціюється з представленням. Аналізуючи поняття представлення та задавання в Пірсовому тлумаченні, Річард Пармент’є розглядає їх як два пов’язані вектори: 1) вектор представлення, який веде від знака до засобу інтерпретації (*interpretant*) через об’єкт; 2) вектор задавання, який веде від об’єкта до знака та засобу інтерпретації [24, с. 25]. Дослідник зазначає, що представлення – це “відношення (*relation*), в якому одна річ заміщає (*stands for*) щось інше до тієї міри, яку з певною метою встановлює інтерпретувальний розум для цієї другої речі (*to the degree that is taken to be*)”, отож дає можливість умові отримати знання про об’єкт [24, с. 26]. Для Пірса дія об’єкта на засіб інтерпретації є “опосередкованим задаванням”, а сам засіб інтерпретації – “опосередкованим представленням”.

Категорію Другости Пірс описує як таку, що не може існувати без Першости: “У цьому нас переконують такі факти як Інший, Відношення, Примус, Вплив, Залежність, Незалежність, Заперечення, Подія, Реальність, Результат. Річ не може бути іншою, заперечувальною чи незалежною без першого, стосовно якого вона буде іншою, заперечувальною чи незалежною. Ми знаходимо другість в події, тому що подія це щось, чие існування полягає в нашому зіткненні з нею. До цього ж типу належить і незаперечний факт (*a hard fact*); власне кажучи, це щось, що присутнє, і що я не можу заперечувати, але змушений визнати як об’єкт або друге окрім мене, який є суб’єктом чи першим, і яке надає матеріал для роботи моєї волі”. Отже, якщо Першість тлумачиться як якість, то категорія Другости – як реакція. Коли у 1903 році Пірс читав лекції з логіки у Ловелівському Інституті в Бостоні, то в третій лекції, де він звернувся до поняття універсальних категорій [26], він описує реальність як щось грубе (*brute*), наче “тиснути плечем на двері і намагатися відчинити їх, долаючи невидимий, беззвучний і невідомий опір”. При цьому виникає двобічне усвідомлення зусилля й опору, яке для Пірса є відчуттям реальності, модусом буття однієї речі, який полягає в бутті іншого об’єкта. Другий елемент безпосередньо переживається в нашому відчутті буття тут, відчутті теперішнього факту, тобто є досвідом реакції на нон-его. Щось стає тим, чим його робить щось інше тут і зараз. Натискаючи плечем на двері, ми маємо відчуття опору й одночасно відчуття зусилля. Не може бути опору без зусилля, як не

може бути зусилля без опору, отожд, усвідомлення є двоїстим. Ми усвідомлюємо себе і не-себе. Це усвідомлення має два різновиди: дія, коли наше перетворення інших речей є виразнішим від їхньої реакції на нас, і сприйняття, коли їхній вплив на нас є значно сильнішим, ніж наш на них. І ця ідея буття, яке формується іншим і є опорою для думки, отримує назву Другість. У “Спробі розгадати загадку” Пірс описує друге як “надзвичайно тверде і реальне... яке діє на нас щоденно; це основне, чому нас вчить життя”. Він навіть використовує поетичний образ з “Венеціанського купця” Шекспіра (акт 2, сцена 6), коли описує Першість як:

*... той корабель ошатний,
Що з рідної затоки випливає,
Коли його цілує і голубить
Солодкий, похитливий вітерець!¹,*

а Другість як:

*Той корабель, коли уже додому
З пом'ятими вертається боками,
З пошарпаним вітрилом, помарнілий,
Обірваний, знесилений украй
Своїм зальотником несталим, вітром!*

Третість Пірс тлумачить як категорію опосередкування (*mediation*), тобто модус буття того, що встановлює відношення Другого й Третього. Третє – це те, чим воно є завдяки речам, які воно опосередковує (*mediates*) й між якими встановлює відношення. Ще у 1886 році, розглядаючи категорії Канта, він пише: “Якщо універсум рухається від стану цілковитої випадковості до стану повної зумовленості законом, то слід припустити, що існує початкова, засаднича тенденція речей набувати певних властивостей, формувати звички. Це є Третій елемент, чи елемент-посередник, між випадком, який створює Перше та первинні події, і законом, який створює послідовності Других” (цит. за *thirdness* у [31]).

Отже, Перше є суб'єктом впливу, Друге – об'єктом впливу, а Третє – дією, яка забезпечує вплив Першого на Друге. Третє залежить від двох перших, які воно опосередковує. В уже згадуваній лекції з логіки у Ловелівському Інституті в Бостоні [26] Пірс наводить такий приклад: “...якщо на двох гральних кубиках п'ять разів поспіль випадають шістки, то це лише однаковість. Немає жодних підстав для передбачення, що наступного разу знову випадуть шістки. Якщо припущення має тенденцію до справдження, то слід вважати, що майбутні події мають тенденцію відповідати загальному правилу. Якщо номіналісти скажуть, що це загальне правило є лише словом чи декількома словами, то я відповім: «Ніхто ніколи не намагався заперечувати, що те, яке є загальним, має природу загального знака, однак питання в тому, чи майбутні події будуть узгоджуватися з цим, чи ні...»” [26]. Для Пірса правило, з яким майбутні події мають тенденцію узгоджуватися, є важливим елементом у

¹ Цитований уривок подаємо в перекладі Ірини Стешенко [16, т. 2, с. 507].

перебігу цих подій. Цей модус буття, який полягає в тому факті, що майбутні факти Другості набудуть визначеного загального характеру, він називає Третістю.

Отже, Першість є якісна ймовірність, Другість – модус буття, визначений Першістю, а Третість як елемент явища чи об'єкта думки є те, чим вона є внаслідок того, що надає якості майбутнім реакціям. Третє керує Другим і доносить інформацію до свідомості. Це інформувальна думка або *пізнання*. Саме у Третості Пірс вбачає дію знака. В одному з листів до леді Велбі¹ 1904 року Пірс підсумовує тлумачення усіх трьох категорій таким чином: “Першість є модус буття того, що є таким, як воно є, чітко і безвідносно до будь-чого іншого. Другість є модус буття того, що є таким, як воно є, відносно другого, але безвідносно до будь-якого третього. Третість є модус буття того, що є таким, як воно є, у забезпеченні відношення другого і третього” [21, с. 8]. Далі у цьому ж листі він наводить низку виразних ілюстрацій своєї думки. Зокрема, пише: “Уявіть, що ви сидите вночі у кошику повітряної кулі високо над землею й насолоджуєтесь абсолютним спокоєм і тишею. Зненацька вас вражає пронизливий свист парового гудка, який триває деякий час. Враження тиші було першістю, якістю відчуття. Пронизливий свист не дозволяє думати про щось чи зробити щось і викликає лише страждання. Ще одна Першість. Але переривання тиші шумом було досвідом. Людина в бездіяльності ідентифікує себе з попереднім станом відчуття, і нове відчуття, яке з'являється незалежно від неї, є *не-я* (*the non-ego*). Людина має двоїсте усвідомлення *я* (*ego*) і *не-я*. Усвідомлення дії нового відчуття, яке руйнує старе відчуття, є тим, що я називаю *досвідом* (тут і далі виділення Пірса). Загалом досвід є тим, що мене *змусив* думати перебіг життя” [21, с. 8–9]. Другість як дію однієї речі на іншу Пірс називає брутальною дією (*brute action*), а коли в гру вступає закон, то ми вже маємо справу з Третістю: “Коли камінь падає на землю, то його заставляє падати не закон тяжіння. Закон тяжіння – це той суддя, який може як завгодно довго проголошувати вирок, але допоки сильна рука закону, брутальний шериф, не введе цей закон у дію, то вирок нічого не означає. Суддя може створити шерифа, якщо є потреба, і він повинен його мати. Падіння каменя – справа каменя і землі. Це є випадок *реакції*. Отже, *існування* (*existence*) є модус буття того, що взаємодіє (*reacts*) з іншими речами” [21, с. 9].

Характерною ознакою “Спроби розгадати загадку” та інших статей, присвячених метафізичним категоріям, є використання “числових” термінологічних одиниць, тобто лексем з коренем, вираженим формою числівника. Такі одиниці зустрічаються у “Спробі розгадати загадку” сорок разів. Ми вже говорили про самі назви категорій. Згрупувавши “числові” одиниці за ознакою їхнього функціонування у досліджуваному тексті, можна запропонувати способи їхнього відтворення українською мовою: 1) одиниці першої групи стосуються опису природи компонентів знака: *triad* – *triadic* – *triadicity*: триада – троїстий – троїстість (тріадичний і тріадична структура у ЄСФ; трисутність знака у проф. Карася); *dyad* – *dyadic*: діада – двоїстий; 2) одиниці

¹ Здебільшого в листах до леді Вікторії Велбі (1837–1912) Пірс тлумачить його семіотичну теорію. Відповіді леді Велбі засвідчують, що розуміння цієї теорії давалося їй нелегко, однак, поширюючи копії листів Пірса, вона сприяла поширенню його ідей серед британських філософів.

другої групи стосуються зв'язків між компонентами: *dual* – *duality*: подвійний – подвійність; *triple*: потрійний; *quadruple*: почетверений або почвірний; 3) третя група одиниць стосується наявності трійок у будові: *threes* – трійки, *threeness* – трійковість; 4) нарешті, трапляються випадки, коли йдеться про сам спосіб розгляду чи аналізу трихотомій: *three-fold (division)*: у ЄСФ: *тернарна* манера поділу. У СУМі немає слова *тернарний*, отож у таких випадках слід застосовувати український еквівалент *трибічний* поділ. *Трибічний* – той, який відбувається, йде у три боки [15, т. 10, с. 250]. У СУМі знаходимо також *тріїчатий*, що тлумачиться так само як *тріїчастий* [15, т. 10, с. 271], отож *three-way (forking)* пропонуємо перекладати як *трибічне (тріїчате)* розгалуження.

Висновки. Таким чином, категорії Першости, Другости та Третьости у Пірса відповідають категоріям якості, відношення й представлення. Буття якості – це лише потенційне існування, бо існування у чистому вигляді є двоїсте і передбачає взаємодію з іншою річчю. Третя категорія є втіленням троїстості. Її сутність – представлення одного через інше. Ці категорії стали важливим складником архітекtonіки головного теоретичного спадку Пірса – його загальної теорії знаків. Відтворення метамови Чарльза Пірса українською мовою вимагає уніфікації та використання питомих українських відповідників не лише при описі засадничих категорій, але й при тлумаченні інших вагомих для семіотики понять. Зокрема, *representation* рекомендується перекладати як представлення, а *representamen* – як засіб представлення; *determination* – як задавання, а *interpretant* – як засіб інтерпретації.

Отже, зазначимо, що питання перекладного англо-українського та енциклопедичного словника термінів семіотики стало нагальним для подальшого успішного розвитку в Україні семіотичних та семіотично орієнтованих досліджень, а його створення допомогло б уніфікувати використання термінів семіотики, зокрема, впроваджених Пірсом, в україномовних текстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрейчук Н. Виміри семіозису. Львів : ПАІС, 2021. 352 с.
2. Балинська О. М. Семіотика права. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
3. Бочаров Д. Загальна теорія знаків Ч. С. Пірса та теорія доказів: точки перетину. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 293–299.
4. Волкова С. В. Міфологні образи в сучасних амеріндіанських прозових текстах. Херсон : Айлант, 2015. 340 с.
5. Ділі Д. Основи семіотики / Пер. з англ. та наук. ред. А. Карась. Львів : Арсенал, 2000. 232 с.
6. Еко У. Роль читача. Дослідження з семіотики текстів ; пер. з англ. М. Гірняк. Львів : Літопис, 2004. 384 с.
7. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. В 4 томах / Наукові керівники проекту Б. Кассен і К. Сігов. Київ : Дух і літера, 2009–2016.
8. Знак. Текст. Семіоза. Антологія польської семіотики культури. Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. / Вступна стаття, упорядкування і переклад Вікторії Дуркалевич. Дрогобич : Коло, 2016. 300 с.

9. Капічіна О. О. Феномен семіозису: історико-теоретичний аспект. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2010. №3. С. 11 – 14.
10. Карась А. Семіотична перспектива інтерпретації реальності як дійсності. *Філософська думка*. 2008. № 5. С. 16–29.
11. Каратаєва М. В. Семіотика віртуальної комунікації (на матеріалі сучасної англійської мови). Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2014. 244 с.
12. Козлова Т. О. Іконічність у лексиці індоєвропейської прамови. Запоріжжя : Кругозір, 2015. 640 с.
13. Колегаєва І. М. Поліmodalність відчуттів у дзеркалі полікодовості тексту або ще раз про антропоцентризм у лінгвістиці. *Записки з романо-германської філології*. Одеса : КП ОМД, 2015. Вип. 2 (35). С. 105–113.
14. Мінаков М.А. Питання досвіду в філософії Ч. С. Пірса. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ : Центр духовної культури. 2006. № 55.
15. Словник української мови : в 11 т. (Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; гол. ред. кол. І. К. Білодід). Київ : Наукова думка, 1970–1980.
16. Шекспір В. Венеціанський купець. *Твори в шести томах*. Київ : Дніпро, 1985. Т. 2. С. 477–570.
17. Шепетяк О. Класифікація знаків у семіотиці Чарльза Пірса. *Університетська кафедра*. 2014, № 3. Київ : КНЕУ. С.129–136.
18. Ядацький Я. Ю. Метафізика і семіотика. Прототеоретичні дослідження ; пер. Б. Домбровський, С. Іваник. Кам'янець-Подільський : ТОВ “Друкарня «Рута»”, 2019. 352с.
19. 76 Definitions of The Sign by C.S. Peirce collected and analyzed by Robert Marty. URL: <http://www.commens.org/links/link/76-definitions-sign-c-s-peirce-collected-robert-marty>.
20. Brier S. The riddle of the Sphinx answered: On how C. S. Peirce’s transdisciplinary semiotic philosophy of knowing links science and spirituality. URL: https://ciret-transdisciplinarity.org/ARTICLES/Brier_Peirce.pdf.
21. Charles S. Peirce’s Letters to Lady Welby / Ed. by I. C. Lieb. New Haven, Connecticut : Whitlock’s, Inc., 1953. P. 7–14.
22. Deely J. The word ‘semiotics’: Formation and origins. *Semiotica*. 2003, 146–1/4. P. 1–49.
23. Nöth W. Peirce’s Guess at the Sphinx’s Riddle: The symbol as the Mind’s Eyebeam. *Charles Sanders Peirce in His Own Words/ Thellefsen T., Sørensen B., eds. Boston and Berlin : De Gruyter Mouton, 2014. P. 153–159.*
24. Parmentier R. J. Signs in Society. *Studies in Semiotic Anthropology*. Bloomington : Indiana University Press, 1994. 234 p.
25. Peirce Ch. Wybór pism semiotycznych. *Biblioteka Myśli Semiotycznej*, 38/ Red. J. Pelc. Warszawa : Znak – Język – Rzeczywistość, Polskie Towarzystwo Semiotyczne, 1997. 270 s.
26. Peirce Ch. Lowell Lecture 3 of 1903. URL: <https://www.gnusystems.ca/Lowell3.htm>.
27. Peirce Ch.S. Charles Sanders Peirce o nieskończonej wspólnocie badaczy / Wstęp i tłumaczenie Agnieszka Hensoldt. Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2009.175 s.
28. Peirce Ch.S. Zaniewany argument i inne pisma z lat 1907–1913 / Wstęp i tłumaczenie Stanisław Wszolek. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, 2005.
29. Peirce/ Redaktor naukowy H. Buczyńska. Tłumaczenie Zbigniew Dyjas. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1965, 195 p.
30. Sheriff J. K. Charles Peirce’s Guess At the Riddle: Grounds for Human Significance. Bloomington : Indiana University Press, 1994.

31. Thirdness. Term in M. Bergman & S. Paavola (Eds.), *The Commens Dictionary: Peirce's Terms in His Own Words. New Edition*. URL: <http://www.commens.org/dictionary/term/thirdness>.

REFERENCES

1. Andreichuk N. Vymiry semiozysu [Dimensions of Semiosis]. Lviv : PAIS, 2021. 352 s.
2. Balynska O. M. Semiotyka prava [Semiosis of Law]. Lviv : LvDUVS, 2013. 416 s.
3. Bocharov D. Zahalna teoriia znakiv Ch. S. Pirsra ta teoriia dokaziv: tochky peretynu [The general sign theory of Ch. S. Peirce and the proof theory: points of intersection]. *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*. 2013. № 1. S. 293–299.
4. Volkova S. V. Mifolorni obrazy v suchasnykh amerindianskykh prozovykh tekstakh [Mythical Images in Current Amero-Indian Prose]. Kherson : Ailant, 2015. 340 s.
5. Dili D. Osnovy semiotyky [Fundamentals of Semiotics] / Per. z anhl. ta nauk. red. A. Karas. Lviv : Arsenal, 2000. 232 s.
6. Eko U. Rol chytacha. Doslidzhennia z semiotyky tekstiv [The Role of the Reader. Research on Textual Semiotics] / Per. z anhl. M. Hirniak. Lviv : Litopys, 2004. 384 s.
7. Yevropeyskyi slovnyk filosofii: Leksykon neperekladnosti [European Dictionary of Philosophy: Lexicon of Untranslatable]. V 4 tomakh / Naukovi kerivnyky proektu Barbara Kassen i Kostiantyn Sihov. Kyiv : Dukh i litera, 2009–2016.
8. Znak. Tekst. Semioza. Antolohiia polskoi semiotyky kultury. Druha polovyna XX – pochatok XXI [Sign. Text. Semiosis. The second half of the 20th – beginning of the 21st centuries] / Vstupna statia, uporiadkuvannia I pereklad Viktorii Durkalevykh. Drohobych : Kolo, 2016. 300 s.
9. Kapichina O. O. Fenomen semiozysu: istoryko-teoretychnyi aspekt [The phenomenon of semiosis: Historical and cultural aspect]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*. № 3, 2010. S. 11–14.
10. Karas A. Semiotychna perspektyva interpretatsii realnosti yak diisnosti [The semiotic perspective of the interpretation of reality as actuality]. *Filosofska dumka*. 2008. № 5. S. 16–29.
11. Karataieva M.V. Semiotyka virtualnoi komunikatsii (na materialy suchasnoi anhliiskoi movy) [Semiotics of virtual communication (based on English language)]. Dysertatsiia kand. filol. nauk: 10.02.04, Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka, 2014.
12. Kozlova T.O. Ikonichnist u leksytsi indoievropeiskoi pramovy [Iconicity in the lexis of Indo-European parent language]. *Zaporizhzhia : Kruhozir*, 2015. 640 s.
13. Kolehaieva I.M. Polimodalnist vidchuttiv u dzerkali polikodovosti tekstu abo shche raz pro antropotsentryzm u linhvistytsi [Multimodality in the mirror of polycode text or once again about anthropocentrism in linguistics]. *Zapysky z romano-hermanskoj filolohii*. Odesa : KP OMD, 2015. Vyp. 2 (35). S. 105–113.
14. Minakov M.A. Pytannia dosvidu v filosofii Ch. S. Pirsra [The question of experience in the philosophy of Ch.S. Peirce]. *Multyversum. Filosofskyi almanakh*. Kyiv : Tsentr dukhovnoi kultury. 2006. № 55. URL: https://www.filosof.com.ua/Jornel/ M_55/Minakov.htm
15. Slovnyk ukrainskoi movy [Ukrainian Dictionary] : v 11 t. (Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni AN URSS; hol. red. kol. I. K. Bilodid). Kyiv : Naukova dumka, 1970–1980.
16. Shekspir V. Venetsianskyi kupets [The Merchant of Venice]. *Tvory v shesty tomakh*. Kyiv : Dnipro, 1985. T. 2. S. 477–570.
17. Shepetiak O. Klasyfikatsiia znakiv u semiotytsi Charlza Pirsra [Classification of signs in the semiotics of Ch. Peirce]. *Universytetska kafedra*. 2014, № 3. Kyiv : KNEU. S. 129–136.

18. Yadatskyi Ya.Iu. Metafizyka i semiotyka. Prototeoretychni doslidzhennia [Metaphysics and semiotics. Prototheoretical research (Per. B. Dombrovskiy, S. Ivanyk). Kamianets-Podilskyi : TOV “Drukarnia «Ruta»”, 2019. 352 s.
19. 76 Definitions of The Sign by C. S. Peirce collected and analyzed by Robert Marty. URL: <https://arisbe.sitehost.iu.edu/rsources/76DEFS/76defs.HTM>.
20. Brier S. The riddle of the Sphinx answered: On how C. S. Peirce’s transdisciplinary semiotic philosophy of knowing links science and spirituality. URL: https://ciret-transdisciplinarity.org/ARTICLES/Brier_Peirce.pdf.
21. Charles S. Peirce’s Letters to Lady Welby / Ed. by I. C. Lieb. New Haven, Connecticut : Whitlock’s, Inc., 1953. P. 7–14.
22. Deely J. The word ‘semiotics’: Formation and origins. *Semiotica*. 2003, 146–1/4. P. 1–49.
23. Nöth W. Peirce’s Guess at the Sphinx’s Riddle: The symbol as the Mind’s Eyebeam. *Charles Sanders Peirce in His Own Words*/ Thellefsen T., Sørensen B., eds. Boston and Berlin : De Gruyter Mouton, 2014. P. 153–159.
24. Parmentier R. J. Signs in Society. *Studies in Semiotic Anthropology*. Bloomington : Indiana University Press, 1994. 234 p.
25. Peirce Ch. Wybór pism semiotycznych. *Biblioteka Myśli Semiologicznej*, 38/ Red. J. Pelc. Warszawa : Znak – Język – Rzeczywistość, Polskie Towarzystwo Semiologiczne, 1997. 270 s.
26. Peirce Ch. Lowell Lecture 3 of 1903. URL: <https://www.gnusystems.ca/Lowell3.htm>.
27. Peirce Ch.S. Charles Sanders Peirce o nieskończonej wspólnocie badaczy / Wstęp i tłumaczenie Agnieszka Hensoldt. Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2009. 175s.
28. Peirce Ch.S. Zaniedbany argument i inne pisma z lat 1907–1913 / Wstęp i tłumaczenie Stanisław Wszolek. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, 2005.
29. Peirce/ Redaktor naukowy H. Buczyńska. Tłumaczenie Zbigniew Dyjas. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1965, 195 p.
30. Sheriff J. K. Charles Peirce’s Guess At the Riddle: Grounds for Human Significance. Bloomington : Indiana University Press, 1994.
31. Thirdness. Term in M. Bergman & S. Paavola (Eds.), *The Commens Dictionary: Peirce’s Terms in His Own Words. New Edition*. URL: <http://www.commens.org/dictionary/term/thirdness>.

Стаття надійшла до редколегії 01.10.2023

Прийнята до друку 16.11.2023

**THE ANSWER TO THE RIDDLE OF THE SPHINX:
TRANSLATOR’S NOTES ON CHARLES PEIRCE’S
FUNDAMENTAL CATEGORIES IN HIS
“A GUESS AT THE RIDDLE”
AND THE NATIVE UKRAINIAN TERMINOLOGY
OF SEMIOTICS**

Nadiia Andreichuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000
nadiya.andreychuk@lnu.edu.ua*

The problem of the Ukrainian semiotic metalanguage still remains a subject of controversy for those who are interested in the scholarly heritage of the greatest and an extraordinarily prolific American philosopher, logician (mathematical and general) and semiotician Charles Sanders Peirce (1839 – 1914). In the course of his polymathic researches he created numerous terminological neologisms. The latter are most commonly rendered into Ukrainian applying transliteration. Peirce was extremely fond of placing things into groups of three, of trichotomies, and of triadic relations. His theory of signs is also based on his ‘triadism’. The article discusses the interpretation of the fundamental categories of Firstness, Secondness, and Thirdness as presented in Peirce’s work “A Guess at the Riddle” and focuses on the challenges of rendering these and other important terminological units of Peircean semiotics into Ukrainian. The article contains excerpts from the above mentioned Peirce’s work translated into Ukrainian by the author of this paper and the issues of translating Peircean neologisms are approached with the aim of revealing logic in the management of semiotic realities and specifically the logic of constructing different Ukrainian equivalents. The lack of the generally accepted tradition of translating semiotic terms brings to life many terminological variants used by different Ukrainian scholars and translators. The present paper reviews some terminological variants used by Ukrainian semioticians and seeks to provide arguments to support the necessity of selecting Ukrainian equivalents using the native stock of morphemes instead of applying transliteration of the original English terms. Following this line of thought, the author suggests her options for rendering such key semiotic terms as *Firstness*, *Secondness*, *Thirdness*, *representation* and *determination*, *representamen* and *interpretant* and some others and claims that the suggested approach is justified and can ensure the adequacy of the translation and the unification of the Ukrainian terminology of semiotics.

Key words: Charles S. Peirce, metalanguage of semiotics, terminological neologism, translation, native Ukrainian terminology.